

PIESE DE ARMAMENT AFRICAN DIN COLECȚIA MUZEULUI NAȚIONAL AL BANATULUI (SEC. XIX-XX)*

Zoran Marcov**

Cuvinte cheie: arme albe, Africa, arme africane, sec. XIX-XX, colonialism, Kaskara, Shotel, Mandingo, Fang, Konda, Khanjar sudanez, Marutse-Mambunda, Zande, Emil Holub, colecția Muzeului Național al Banatului.

Keywords: cold weapons, Africa, African weapons, the 19th–20th centuries, colonialism, Kaskara, Shotel, Mandingo, Fang, Konda, Sudanese Khanjar, Marutse-Mambunda, Zande, Emil Holub, National Museum of Banat Collection.

African weaponry in the collection of the National Museum of Banat (19th–20th centuries)

(Abstract)

The collection of weapons of the National Museum of Banat in Timișoara currently includes ten pieces attributed with certainty to the African space, all ten objects falling into the category of cold weapons. Even though it is numerically small, the Timișoara collection includes five different types of cold weapons: 1. A *Kaskara*-type Sudanese broadsword; 2. A *Shotel*-type Ethiopian sword and a *Mandingo*-type West African sword; 3. Two Gabonese *Fang* daggers, one Congolese *Konda* dagger and one Sudanese *Khanjar* dagger; 4. Two *Marutse-Mambunda* battle axes; 5. A *Zande*-type Central African arrow quiver. The Timișoara collection covers a vast geographical area, from Sudan and Ethiopia in the east, to Mali and Gabon in the west, and from the central part of the continent, respectively the Congo area, to the south-eastern extremity of Black Africa. The Timișoara collection includes both weapons of Islamic influence, in the geographical area that separates the north of the continent from sub-Saharan Africa, and pieces typical of Black Africa, attributed to indigenous tribes who lived in the central and southern part of the continent. Islamic influence, especially Persian, is found mainly in Sudan, in Northeast Africa, where many types of cold weapons made after the Iranian model were used at the end of the nineteenth century.

A special feature of African pieces is related to the materials and techniques used to make them. In the northern half of the continent, predominantly Muslim, the skins of various reptiles were used to cover the scabbard and handles (the most extravagant pieces are those covered in crocodile skin), and some less used metal-chemical techniques practiced in Europe (a process in which the calligraphic inscriptions were embossed on the surface of the steel). Among the weapons from the Black African area, the most spectacular pieces are the Gabonese daggers, which stand out with an extravagant design and superior quality of the materials used.

Of the ten African weapons in the NMoB collection, two are purely ceremonial pieces, not designed for use on the battlefield. The two Sudanese weapons, the *Kaskara* broadsword and the *Khanjar* dagger, have many characteristics typical of ceremonial pieces: blunt edges, thinness and fragility of the blades, scabbards made of cardboard reinforced with textile material, then covered in crocodile skins.

Regarding the dating of African weapons in the NMoB collection, we can propose a general dating ranging from the 19th century to the first decades of the following century. We also have more accurate dates of some of the pieces. This is the case of the two *Marutse-Mambunda* battle axes, picked up by the Czech explorer Emil Holub during his South African expeditions in the second half of the 19th century. The two pieces are also the oldest African weapons in the NMoB collection, having been inventoried in the fall of 1894. In terms of provenance, along with the Holub donation, we must also mention the batch of weapons inventoried in 1968 (*Fang* daggers and *Zande* arrow quiver), but also the parts purchased in 2009 (the *Mandingo* sword and the *Konda* dagger).

The ten African weapons, which are part of the group of exotic pieces in the NMoB collection, illustrate the richness and diversity of Romanian museum collections in the military field. Unfortunately for scientific research, the collections of exotic weapons present in Romanian museums, although spectacular and attractive, are far too little known in the international specialized literature.

* Articol dedicat memoriei colegului Alexandru Szentmiklosi (1971–2019), doctor în Istorie și șef al Secției de Arheologie din cadrul Muzeului Național al Banatului. Arheolog de profesie, dar cu vocație de armurier, Al. Szentmiklosi a fost pasionat de arme și istorie militară, fiind un bun cunoscător al colecției de arme din cadrul MNAB. Bine documentat

în domeniul armamentului portativ, mai ales în privința celui modern de foc, Al. Szentmiklosi a fost întotdeauna un interlocutor plăcut, împărtășindu-mi adeseori date și informații utile în perioada în care mă aflu la început de drum în domeniul armelor vechi.

** Muzeul Național al Banatului din Timișoara, Piața Huniade nr. 1, 300 002; e-mail: markovzoran@yahoo.com.

Interesante și frumoase dar totodată neobișnuite, ba chiar ciudate, armele de factură exotică au stârnit de timpuriu interesul exploratorilor, cercetătorilor și colecționarilor de arme vechi, această ultimă categorie având un rol important în comercializarea și răspândirea pieselor exotice în spațiul european¹.

Odată cu constituirea primelor colecții muzeale din Europa central-estică, pe parcursul secolului al XIX-lea, în "arsenalul" acestor instituții de cultură au intrat și arme "exotice", încadrate în această categorie datorită arealului geografic îndepărtat din care proveneau, dar și din cauza aspectului total neobișnuit față de suratele lor europene. Colecțiile de arme exotice apărute în muzeele din spațiul nostru cuprind în general piese din zone geografice îndepărtate: Oceania, Asia de S-E și mai ales Africa, continentul negru contribuind din plin la coagularea acestor colecții speciale, atât prin numărul relativ mare de piese păstrate, cât mai ales prin aspectul neobișnuit al acestora. Ponderea armelor exotice în cadrul colecțiilor de armament din muzeele noastre este relativ mică², însă interesul stârnit de acestea în rândul vizitatorilor le poziționează în categoria celor mai admirate expozate în cadrul expozițiilor de profil.

Asemenea altor instituții muzeale românești de importanță națională, în colecția de arme a Muzeului Național al Banatului se regăsește un lot de piese de factură exotică, din rândul căruia cele mai numeroase și atractive expozate sunt cele de proveniență africană. Relativ puține ca număr, cele zece arme africane din colecția timișoreană se evidențiază prin aspectul cu totul neobișnuit, aspect datorat utilizării unor materiale și tehnici nemă întâlnite în Europa: teci îmbrăcate în piele de crocodil; mâner de spadă terminat în partea superioară cu laba mumificată a unui pui de crocodil; sabie simplă fără gardă, similară lumii arabe, dar cu o teacă extravagantă, cu ciucuri și multiple fâșii din piele tipice lumii africane etc. Mica dar diversificată colecție de arme africane a MNaB cuprinde tipuri diferite de arme, care acoperă din punct de vedere geografic mai multe puncte extreme ale continentului african, de la coasta de est până la țărmul Atlanticului și din centrul continentului,

respectiv zona Congo, până la extremitatea sud-estică a Africii Negre.

*Scurt istoric al teritoriilor africane
de pe cuprinsul cărora provin piesele
colecției timișorene (sec. XIX-XX)*

Înainte de-a trece la o analiză detaliată a armelor africane din colecția muzeului timișorean, se cuvine să facem o scurtă prezentare a contextului istoric și geopolitic în care se aflau teritoriile și populațiile băștinașe africane, din mijlocul cărora provin piesele aflate astăzi în patrimoniul instituției bănățene.

Periplul nostru prin teritoriul african începe din extremitatea estică a continentului, mai bine zis nord-estică, teritoriul Sudanului fiind arealul geografic unde au apărut și au fost utilizate, în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, două arme specifice perioadei mahdiste: spada cunoscută în bibliografia recentă sub denumirea de *Kaskara* și *Khanjar*-ul sudanez. Încă din perioada medievală teritoriul Sudanului a intrat sub stăpânire otomană, iar această etapă "turcească" din istoria țării a fost dominată de două puternice sultanate islamice: Darfur în vest și Sennar în estul teritoriului. În cel de-al treilea deceniu al sec. al XIX-lea, cele două sultanate dar și restul teritoriului sudanez au intrat sub stăpânire egipteană, însă spolierea economică a țării de către Egipt a dus la izbucnirea a numeroase războaie³. Cea mai importantă dintre acestea a fost cea condusă de către liderul religios Muhammad Ahmad, supranumit "Mahdi", sub conducerea căruia vestul și centrul Sudanului au fost eliberate de sub ocupație străină, victoria decisivă împotriva forțelor egiptene fiind obținută la Khartoum, în 25 ianuarie 1885. Sub conducerea urmașului său, Khalifa Abdullah ibn Muhammad, a fost eliberată și partea de nord a teritoriului sudanez, însă o puternică coaliție militară anglo-egipteană a intervenit în Sudan, în anul 1898, iar trupele lui Khalifa au fost înfrânte la Omdurman, liderul lor fiind ulterior ucis⁴. Moartea lui Khalifa a reprezentat finalul regimului mahdist și totodată finalul influenței persane în Sudan, influență vizibilă mai ales în plan religios, dar și în procesul de făurire al armelor sudaneze⁵. În anul 1899 a fost înființat un condominiu britanico-egiptean asupra

¹ Đurđica Petrović, *Oružje Afrike*, Beograd (1962), 3-4.

² În colecția de arme albe a MNaB, categoria armelor exotice este una restrânsă, acoperind procentual mai puțin de 10% din totalul pieselor deținute. Din cele peste 300 de piese care alcătuiesc astăzi colecția istorică timișoreană, armele africane formează un lot de 10 piese, la acesta adăugându-se câteva arme albe din Asia de S-E. Muzeul timișorean nu deține în colecțiile sale arme de foc de factură exotică.

³ Đurđica Petrović, *op. cit.*, 19.

⁴ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *Sufi in War: Persian influence on African weaponry in the 19th century Mahdist Sudan*, *JAS*, XXII, 5 (2018), 256.

⁵ Anthony C. Tirri, *Islamic Weapons: Maghrib to Moghul*, Miami (2003), 73-75; Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 268-275.

Sudanului, acest teritoriu fiind numit, pentru prima oară în istorie, Sudanul Anglo-Egiptean⁶. Statul est-african și-a obținut independența abia la mijlocul sec. XX⁷.

După scurta trecere prin istoria modernă a Sudanului, rămânem în arealul estic al Africii și ne îndreptăm atenția spre vecinul său din sud-est, Etiopia, de unde provine sabia de tipul *Shotel*. Țară cu o istorie bogată, cunoscută în izvoare încă din antichitate, Etiopia a fost condusă începând din evul mediu de către dinastii creștine, care s-au menținut la cârma statului, cu unele întreruperi, până în a doua jumătate a sec. XX⁸. Istoria modernă a țării începe cu înființarea imperiului etiopian sub conducerea lui Tewodros al II-lea în anul 1855, împărat care, alături de Yohannes al IV-lea, a contribuit decisiv la modernizarea țării, dar și la întărirea puterii centrale⁹. În panteonul celor mai de seamă conducători etiopieni din perioada modernă trebuie inclus și împăratul Menelik al II-lea, care a reușit să opună rezistență militară expansiunii italiene în zonă. În a doua parte a sec. al XIX-lea, Italia a colonizat coasta estică a Etiopiei, constituind astfel un punct strategic important în planurile sale de extindere și colonizare a restului teritoriului etiopian. Pericolul italian a fost anihilat de către Menelik al II-lea, în urma bătăliei de la Adwa din anul 1896, iar în urma victoriei obținute Etiopia a reușit să-și păstreze independența și chiar să-i îndeparteze pe italieni de pe teritoriul său¹⁰. În prima jumătate a sec. XX, în perioada lui Benito Mussolini, Italia a invadat din nou Etiopia, reușind să ocupe teritoriul african între anii 1936 și 1941–1942¹¹. Ultimul împărat etiopian a fost înlăturat de la putere în anul 1974, din acel moment instituindu-se republica ca formă de guvernământ¹².

Părăsim arealul estic al Africii și traversăm, pe direcția est-vest, întreaga zonă de tranziție Sahel, până aproape de coasta Atlanticului. Ne oprim asupra grupului etnic Mandingo/Mandinka sau

Malinke¹³, care populează astăzi o serie de state vest-africane, în rândul cărora se evidențiază Mali, Guinea și Senegal, aceste țări având printre cele mai numeroase comunități Mandingo din întreaga Africă. Triburile Mandingo sunt originare din zona montană omonimă, de la frontiera statului Mali, cândva inima imperiului medieval malian¹⁴. Populația Mandingo este în proporție covârșitoare de religie islamică¹⁵, Islamul influențând și contribuind decisiv la dezvoltarea producției armamentului portativ din această zonă¹⁶, sabia *Mandingo* aflată în colecția MNaB fiind un exemplu edificator în acest sens. Dintre statele vest-africane menționate mai sus, Republica Mali găzduiește astăzi una dintre cele mai numeroase comunități Mandingo din Africa. În perioada Evului mediu, în acest areal geografic a dominat puternicul imperiu musulman Mali, stat care și-a încheiat existența în sec. al XVII-lea. În ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, teritoriul malian a intrat sub stăpânirea Franței, devenind parte a Sudanului Francez, teritoriu colonial francez aflat în vestul Africii. Această colonie a făcut parte din federația colonială cunoscută sub denumirea de Africa Occidentală Franceză. A obținut independența de stat în anul 1960¹⁷.

Periplul african continuă pe coasta vestică a continentului negru, spre sud, până în zona ecuatorială unde întâlnim populația Fang¹⁸, din sânul căreia provin două pumnale deosebite, a căror denumire este omonimă tribului din care fac parte – *Fang*. Concentrată astăzi în trei state vest-africane, Gabon, Guinea Ecuatorială și Camerun, populația Fang își are originile în partea centrală a Camerunului, în bazinul râului Sanaga, migrând la începutul sec. al XIX-lea spre actualul teritoriu. Până la sosirea coloniștilor europeni, membrii triburilor Fang s-au îndeletnicit cu agricultura, vânătoarea și războiul¹⁹. Actualul stat Gabon, cu o numeroasă populație Fang, a avut o istorie modernă tumultuoasă, similară celorlalte teritorii coloniale. În anul 1839 a fost înființat primul contor comercial francez pe coasta Gabonului, iar zece ani mai târziu a fost întemeiat portul Libreville, actuala capitală a statului central-african. Spre sfârșitul sec. al XIX-lea a fost creată colonia Gabon, încorporată în anul 1910 federației coloniale franceze,

⁶ Đurđica Petrović, *op. cit.*, 19.

⁷ *Encyclopedia of the Peoples of Africa and the Middle East* (ed. Jamie Stokes; consultanți de specialitate Anthony Gorman și Andrew Newman), New York (2009), 657 (abreviată în continuare *Encyclopedia of the Peoples...*); Sudanul a obținut independența de stat în anul 1956.

⁸ Đurđica Petrović, *op. cit.*, 15.

⁹ Saheed A. Adejumbi, *The history of Ethiopia*, Westport, Connecticut – London (2007), 25–28.

¹⁰ *Encyclopedia of the Peoples...*, 217; Saheed A. Adejumbi, *op. cit.*, 28–32.

¹¹ A. Bărsan, *Mic atlas geografic*, ed. II, București (1968), 136.

¹² *Encyclopedia of the Peoples...*, 218.

¹³ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *Afrikanische Waffen*, Passau (1978), 202–203.

¹⁴ *Encyclopedia of the Peoples...*, 444.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 73–74.

¹⁷ A. Bărsan, *op. cit.*, 142.

¹⁸ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 202–203.

¹⁹ *Encyclopedia of the Peoples...*, 225.

cunoscută sub denumirea de Africa Ecuatorială Franceză. Ca și în cazul Republicii Mali, Gabonul a devenit stat independent în anul 1960²⁰.

Părăsim coasta vestică a continentului și pătrundem înspre inima Africii Negre, pe teritoriul actualului stat central-african Republica Democratică Congo. Din acest spațiu geografic provin două dintre piesele colecției timișorene: pumnalul de tipul *Konda*, utilizat de membri tribului omonim, ramură a populației Mongo²¹, care-și avea obârșia în perimetrul central al statului Congo (1) și tolba de săgeți de tipul *Zande*, originară din nord-estul teritoriului congolez, spațiu locuit de populația Zande/Azande²² (2). Colonizarea incipientă a teritoriului congolez de către europeni a început în perioada Evului mediu, atunci când navigatorul portughez Diogo Cão a explorat fluviul Congo și coasta vest-africană. Adevărata colonizare a Congo-ului a început în ultimele decenii ale sec. al XIX-lea, de către exploratorul britanic Sir Henry Morton Stanley, care, finanțat de regele belgian Leopold al II-lea, a cercetat și ocupat vastul teritoriu congolez în numele regelui belgian. La Conferința de la Berlin din 1884–1885, uriașul teritoriu central-african a fost denumit Statul Liber Congo și trecut în administrarea regelui belgian Leopold al II-lea ca posesiune personală²³. Din cauza numeroaselor atrocități comise de autoritățile coloniale, în anul 1908, la presiunea Marilor Puteri, teritoriul Congo-ului a fost transferat din administrarea personală a regelui în administrarea statului belgian. În 1960, Congo a devenit stat independent, trecând la o formă de guvernare republicană²⁴.

Ultima oprire în periplul african va avea loc în sudul continentului negru, teritoriu vast de unde provine perechea de securi de luptă de tipul

Marutse-Mambunda. La sud de Congo, pe teritoriul actual al statului Zambia, a ființat pe cuprinsul sec. al XIX-lea Imperiul Marutse-Mambunda, a cărui existență a fost menționată de exploratorul ceh Emil Holub în scrierile sale²⁵. Interesant este faptul că tipul acesta de secure africană se regăsește și în cultura altor populații sud-africane, aria geografică acoperită de acest tip de armă albă întinzându-se din Zambia, în Africa central-sudică, până în Eswatini (fost Swaziland), în sud-estul continentului²⁶. Teritoriul Zambiei a fost explorat de către europeni încă din sec. al XVIII-lea, însă cea mai importantă figură europeană care a vizitat zona a fost britanicul David Livingstone, misionar creștin și explorator, care la mijlocul sec. al XIX-lea a cercetat zona râului Zambezi și lacul Victoria²⁷. La sfârșitul sec. al XIX-lea, Zambia a devenit protectorat britanic sub denumirea de Rhodesia de Nord. În anul 1953 a fost încorporată Federației Rhodesia și Nyasaland, teritoriu colonial aflat sub administrare britanică. În decembrie 1963, în urma dizolvării Federației, Rhodesia de Nord a devenit autonomă, iar în 1964 și-a proclamat independența de stat, luând numele de Zambia²⁸.

Armele africane în literatura de specialitate internațională. Studiu de caz: Kaskara sudaneză

Încă de la început trebuie precizat faptul că redactarea unui studiu amplu referitor la armele de factură africană păstrate într-o colecție muzeală din țara noastră, fie ea și redusă numeric, reprezintă o adevărată provocare pentru autor, în condițiile în care bibliografia internațională de specialitate este relativ rară și greu accesibilă. Dacă pentru jumătatea nordică a Africii, locuită preponderent de populații musulmane, sursele bibliografice sunt mai bogate în contextul interesului crescut pentru armamentul islamic în general, pentru Africa Neagră situația este mult mai delicată. Afirmăm acest lucru având în vedere faptul că volumul publicat de Werner Fischer și Manfred A. Zirngibl²⁹, în anul 1978, este privit și astăzi drept cartea de referință în domeniul armamentului african de factură tribală și etnografică, chiar dacă informațiile redată în carte sunt uneori insuficiente și chiar depășite din punct de

²⁰ A. Bârsan, *op. cit.*, 137.

²¹ Grupul Mongo populează bazinul fluviului Congo, fiind format din numeroase populații mai mici, printre care se numără și tribul Konda. Inițial erau vânători, pescari și culegători, iar în sec. al XIX-lea s-au orientat spre comerțul cu fildeș și alte materii râvnite de către europeni. Grupul Mongo a avut mult de suferit în perioada regimului colonial belgian, atunci când teritoriul congolez s-a aflat în administrarea personală a regelui Leopold al II-lea (*Encyclopedia of the Peoples...*, 462–463).

²² Despre grupul Zande (sing.) sau Azande (pl.) se știu foarte puține lucruri înainte de mijlocul sec. al XIX-lea. Se presupune că s-au așezat în teritoriile pe care astăzi le locuiesc undeva în sec. al XVII-lea. La mijlocul sec. al XIX-lea triburile Azande se ocupau cu comerțul de sclavi și fildeș, având legături strânse cu arabii și egiptenii (*Encyclopedia of the Peoples...*, 76).

²³ Đurđica Petrović, *op. cit.*, 31.

²⁴ *Encyclopedia of the Peoples...*, 163–164; A. Bârsan, *op. cit.*, 134.

²⁵ Emil Holub, *Eine Kulturskizze des Marutse-Mambunda-Reiches in Süd-Zentral-Afrika*, Wien (1879).

²⁶ <https://www.ima-usa.com/products/original-african-1870-shoka-war-axe?variant=38445568261> (accesat în iulie 2020).

²⁷ *Encyclopedia of the Peoples...*, 752.

²⁸ A. Bârsan, *op. cit.*, 153.

²⁹ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*

vedere științific. În acest context bibliografic este foarte dificil de identificat, datat și interpretat fondurile muzeale existente, mai ales că informațiile păstrate în documentele de arhivă și în registrele de evidență sunt puține și chiar contradictorii³⁰.

Revenind la colecția de arme africane din patrimoniul MNaB, dintre cele zece piese identificate și atribuite cu certitudine lumii africane, cea mai întâlnită armă în bibliografia internațională este spada sudaneză de tipul *Kaskara*. George Cameron Stone, în vastul său lexicon dedicat armamentului internațional, spune despre *Kaskara* că era utilizată în zona sahariană, dar mai ales în Sudan. Cercetătorul american menționează că spadele cu lame de calitate superioară, de factură europeană și orientală, erau foarte scumpe și că existau unele exemplare decorate cu aur pe mânere și ferecături³¹. Și Đurđica Petrović face o scurtă prezentare a spadei sudaneze, fără să menționeze însă denumirea de *Kaskara*. Spune că este o spadă de tip derviș³², a cărei formă provine probabil de la armele cavalerilor cruciați din perioada Evului mediu. Era purtată peste umăr sau atârnată de șaua cămilei. Acest tip de spadă a fost utilizat cel mai mult în perioada mahdistă, din acea epocă provenind cele mai multe exemplare. Petrović menționează și comerțul cu lame europene, comerț favorizat de otomani, mai cu seamă prin portul Cairo din Egipt. Se estimează că anual, prin acest port, au intrat în Africa peste 3000 de lame europene. Se pare că în zona Sudanului se practica și falsificarea lamelor europene, prin aplicarea unor ștanțe false similare cu cele ale armurierilor germani din Solingen. Petrović este de părere că inscripțiile arabe de pe lame erau mai degrabă motive decorative, decât inscripții propriu-zise³³. Cei doi autori germani amintiți în rândurile de mai sus, Werner Fischer și Manfred A. Zirngibl, includ acest tip de armă în lucrarea lor dedicată armamentului african,

³⁰ Vezi mai jos, în subcapitolul *Particularitățile și proveniența armelor africane din colecția Muzeului Național al Banatului*.

³¹ George Stone, *A Glossary of the Construction, Decoration and Use of Arms and Armor in All Countries at All Times*, New York (1961), 339.

³² Termenul *derviș* este de origine persană și se referă la un ordin ascetic de orientare sufistă apărut în lumea islamică, specific pentru sărăcia extremă și austeritatea sa (Ikrame Selkani, *The Whirling Dervishes: An Old Heritage Recognized at Last*, *ASSMS*, 1(4), September 2018, 70–72); în Persia sec. al XIX-lea, în timpul dinastiei Qajar, dervișii au purtat asupra lor arme simbolice și de autoapărare. În contextul puternicei influențe persane în Sudan, în anii regimului mahdist numeroase copii ale armelor persane au fost realizate și folosite în nord-estul Africii (Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 266–274).

³³ Đurđica Petrović, *op. cit.*, 20–21.

atribuind-o populației est-africane Beni-Amer, din zona Sudanului și Etiopiei³⁴. În același volum se face referire la posibila origine cruciată a spadei, datorită gărzii în formă de cruce și asemănării cu vechile spade europene din perioada Evului mediu, însă nu este menționată denumirea de *Kaskara*, încetățenită în bibliografia de specialitate actuală³⁵. Anthony C. Tirri, în vasta sa operă dedicată armamentului islamic, utilizează termenul de *Kaskara*, datează corect arma și mai ales identifică, printre primii, puternica influență persană în producția armelor sudaneze din a doua jumătate a sec. al XIX-lea³⁶.

Cel mai amplu studiu dedicat influenței persane în Sudan, în care se analizează aproape exhaustiv și problematica spadei *Kaskara*, este articolul publicat de Stephane Pradines și Manouchehr Moshtagh Khorasani în cursul anului 2018³⁷, studiu pe baza căruia am reușit să identificăm și să datăm piesa existentă în colecția MNaB. Conform celor doi experți în armele de factură persană/iraniană, *Kaskara* este o armă caracteristică Sudanului, Darfurului, Ciadului și Nubiei, însă termenul *Kaskara*, încetățenit astăzi în bibliografia internațională, este total necunoscut în Sudan, unde arma este numită pur și simplu *saif* (sabie). *Kaskara* este o armă albă cu lamă dreaptă și lungă, având tăiș pe ambele muchii și un vârf ascuțit. Garda sa prezintă brațe drepte, cu aspect cruciform, de unde și aluzia originii cruciate. Teaca are de cele mai multe ori o formă dreaptă în partea superioară și apoi lățită spre vârf, fiind îmbrăcată în fâșii de piele, cele mai extravagante fiind îmbrăcate în piele de reptilă, respectiv crocodil. Mănerul din lemn este îmbrăcat în piele, la fel ca teaca, iar în partea superioară prezintă un cap evazat de forma unui disc. Acest tip de spadă are o lungime de cca 1 metru. Forma gărzii diferă în funcție de locul de fabricație: gărzile făurite în zona Omdurman sunt de regulă din alamă și au o structură subțire; la Dongola, spre nord, erau specifice gărzile din fier, plate și grele; iar la Darfur, în perioada sultanului Ali Dinar (1898–1899), gărzile erau făurite din fier, având dimensiuni foarte mari. Revenind la teaca spadei *Kaskara*, aceasta era fixată de o curea din piele și purtată peste umăr, pe spate, dar de cele mai multe ori era ținută sub braț, cu mănerul înainte. În tradiția sufistă islamică, *Kaskara* era un simbol al puterii

³⁴ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 48.

³⁵ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 258.

³⁶ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 73–75.

³⁷ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 254–279.

spirituale și al legitimității, al măreției și puterii. A fost utilizată în procesiuni religioase și la dansurile rituale. Datorită formei gărzii, s-a speculat mult pe ideea originii cruciate a *Kaskarei*, însă adevărul istoric este că arma nu are nicio legătură cu lumea creștină, fiind mai degrabă de proveniență mamelucă³⁸.

Dacă analizăm proveniența lamelor utilizate în făurirea spadei *Kaskara*, vom constata că există patru tipuri importante, defalcate astfel: 1. Lame de producție locală, de calitate inferioară, destinate războinicilor simpli sau producției de arme ceremoniale, erau realizate din oțelul vechilor șine de cale ferată sudaneze (1874–1887); 2. Lame de factură etiopiană, utilizate și după anii 1885–1887. În anul 1887, forțele sudaneze au înfrânt armata etiopiană, capturând numeroase arme pe care le-au modificat după modelul *Kaskarei* sudaneze; 3. Lame europene, inițial venețiene și mai târziu germane și spaniole. Comerțul cu arme europene s-a desfășurat pe Mediterana, prin porturile Tripoli și Alexandria, de unde caravanele traversau deșertul și comercializau oțelul european armurierilor sudanezi. În spațiul sudanez au fost comercializate numeroase lame de fabricație europeană, din categoria celor germane de tipul Solingen sau spaniole de Toledo; 4. Lamele persane de sec. XIX, foarte rare în Sudan, provenite pe filiera relațiilor comerciale sau pe cale diplomatică. Erau piese de o calitate deosebită, dar la ora actuală se cunosc foarte puține arme de acest tip păstrate în colecții muzeale³⁹.

O particularitate importantă a spadelor *Kaskara* rezidă în bogăția inscripțiilor caligrafice de pe suprafața lamelor, care erau fie inscripții reale, fie pseudo-inscripții. Inscripțiile prezente pe lamele spadelor *Kaskara* se încadrează în tipul “thuluth”, o versiune caligrafică creată de oficialul persan Muqlah Shirazi. De cele mai multe ori, în cadrul acestor inscripții erau redată texte din Coran, informații despre armurier sau locul și anul fabricației. Acest tip de inscripție era prezent și pe alte arme sudaneze (securi, pumnale etc). Decorul armelor sudaneze era puternic influențat de stilul persan, caracteristic dinastiei Qajar din sec. al XIX-lea. Cei mai iscusiți meșteri sudanezi în realizarea acestui tip de decor erau cei din Omdurman. Ca tehnica era utilizată la scară largă gravarea acidă, prin încălzirea metalului și aplicarea unei rășini, procesul metalo-chimic ducând la o reliefare a metalului în zona de aplicare a rășinii. Foarte rar lamele erau

gravate prin procedeul clasic, cu dălțița, iar acest tip de decor a fost utilizat mai ales la lamele de import, în Darfur și arealul Dongola⁴⁰.

Există însă foarte multe spade *Kaskara* cu lame bogat inscripționate cu texte “thuluth”, dar cu tăișul neascuțit, ceea ce a dus la multe dezbateri privind utilizarea acestor piese pe câmpul de luptă. Marea problemă a acestor piese este legată însă de vechimea lor, punându-se legitim întrebarea dacă sunt sau nu contemporane cu războaiele mahdiste de la sfârșitul sec. al XIX-lea. Un lucru este însă cert, armele respective nu au fost utilizate în lupte, ele putând fi cel mult folosite pe post de obiecte contondente, dar în nici un caz pe post de arme de tăiere/împungere. Totuși, autorii consideră că puternica influență religioasă islamică sufistă în Sudan a făcut ca aceste piese să joace un rol important în procesiunile și ritualurile religioase ale perioadei respective, iar în lupte aceste piese erau utilizate pe post de talismane ori stindarde. *Kaskara* de sec. XX e diferită față de cea de sec. XIX, având teaca și lama mult mai subțiri. De asemenea și metalul este diferit, mai slab calitativ, iar decorul mânerului în sec. XX este mult mai bogat. Spadele *Kaskara* cu inscripții “thuluth” sunt cu certitudine vechi, însă e greu de apreciat dacă provin din perioada războaielor mahdiste. La ora actuală numărul spadelor de tipul *Kaskara* aflat pe piața internațională de antichități este unul foarte mare⁴¹.

Dacă spada *Kaskara* se bucură de o analiză detaliată în bibliografia internațională, pentru celelalte piese africane prezente în colecția MNAB lucrurile stau total diferit, în condițiile în care informațiile publicate în literatura de specialitate ne-au ajutat doar la o identificare generală a pieselor, datarea acestora fiind aproximativă.

Sabia etiopiană de tipul *Shotel* este menționată în glosarul lui G. C. Stone, ca fiind o armă etiopiană (la momentul respectiv teritoriul se numea Abisinia), cu o lamă puternic încovoiată și având tăiș pe ambele muchii ale lamei. În preajma punctului de înmănușare, lama sabiei este dreaptă, apoi se curbează puternic, în formă de semicerc. Mânerul este din lemn și nu este prevăzută cu gardă, în timp ce teaca este din piele, fiind perfect adaptată pentru forma lamei. Stone spune că etiopienii nu cunoșteau arta scrimei, a duelului cu săbiile, ei folosind sabia încovoiată pentru a-și lovi adversarul prin evitarea scutului, lovitura fiind plasată peste acesta, iar în acest context se explică lipsa gărzii de pe sabie⁴². A. Tirri menționează și el

³⁸ *Ibidem*, 258–259.

³⁹ *Ibidem*, 259–260.

⁴⁰ *Ibidem*, 260–262.

⁴¹ *Ibidem*, 262.

⁴² George Stone, *op. cit.*, 562–563.

Shotel-ul în capitolul dedicat armelor egiptene și sudaneze. Despre acest tip de armă, Tirri spune că este etiopiană, curbă și cu tăiș pe ambele muchii ale lamei. Există de fapt trei tipuri de săbii *Shotel*, în funcție de forma lamelor: puternic încovoiate (folosite mai ales pentru lovituri date peste scutul adversarului, armele fiind în general de producție locală), ușor curbate și drepte (în cazul celor drepte, multe dintre lame proveneau din spațiul european). Lamele de import erau foarte variate, atât din punct de vedere al originii, cât mai ales al calității. Săbiile cu lame drepte sau ușor curbate mai erau cunoscute și sub numele de *saif*, respectiv *gurade*. Mânerele acestor săbii erau de cele mai multe ori realizate din corn de rinocer și lemn, mai rar din alamă, argint sau fildeș⁴³.

Sabia vest-africană *Mandingo* (sau *Malinke*) este menționată în lucrarea cercetătorilor germani Werner Fischer și Manfred A. Zirngibl, fiind inclusă în categoria armelor albe utilizate în arealul geografic cunoscut sub numele de Sahel, adică zona de tranziție de la deșertul Sahara la savana africană, culoar longitudinal care traversează continentul negru de la Oceanul Atlantic la Marea Roșie⁴⁴. Despre arma *Mandingo* vorbește și A. Tirri, atribuind-o regiunii Manding din vestul Sudanului (vorbind despre fosta colonie franceză Sudan din vestul Africii, a nu se confunda cu actual stat Sudan). Despre sabia *Mandingo* Tirri spune că este o sabie scurtă, realizată dintr-un oțel de import, cu o lamă foarte ușor curbată și fără gardă sau alte elemente pentru protejarea mâinii. Sabia este prevăzută cu o teacă îmbrăcată în piele, frumos ornamentată⁴⁵. În acest context se cuvine o remarcă a noastră personală, vizavi de influența islamică în făurirea armelor vest-africane, mai cu seamă în cazul sabiei *Mandingo*. Legăturile comerciale și religioase dintre mediul musulman african cu Peninsula Arabică se observă și la nivelul armamentului, iar asemenea izbitor de mult, mai ales în zona mânerului, parte care este aproape identică la cele două tipuri de arme. *Kattara* a fost utilizată în Oman, în cursul sec. al XIX-lea, fiind contemporană cu sabia vest-africană. Teoria emisă se bazează doar pe analiza comparativă între cele două tipuri de arme.

Pumnalele gaboneze de tipul *Fang* sunt prezente în lucrarea autorilor germani Werner Fischer

și Manfred A. Zirngibl, fiind atribuite triburilor omonime, care populează arealul geografic plasat între Gabon, Guineea Ecuatorială și Camerun, pe coasta de vest a Africii Centrale. Conform volumului citat, pumnalele respective se disting prin frumusețea și designul rafinat, care însă nu prevalează în fața funcționalității. Lamele acestor arme sunt realizate de obicei dintr-un oțel de foarte bună calitate, fiind înfrumusețate, în partea lor superioară, cu motive decorative geometrice și vegetale gravate în oțelul lamei. Tecile acestor pumnale sunt îmbrăcate în piele de reptilă⁴⁷.

Aceiași autori germani cataloghează și numeroase pumnale provenite din zona Congo, multe dintre acestea fiind atribuite populației Konda. Pumnalele de tipul *Konda* se aseamănă mult cu restul pumnalelor central-africane, însă prezintă și câteva particularități: mânere compozite de o complexitate ridicată, utilizarea rozetelor circulare din alamă și a sârmei din același material etc⁴⁸.

Pumnalul sudanez de tipul *Khanjar* este descris și analizat în studiul autorilor Stephane Pradines și Manouchehr Moshtagh Khorasani, arma fiind contemporană cu spada *Kaskara* mai sus menționată. Pumnalul intră în categoria armelor sudaneze de influență persană, fiind utilizat în perioada mahdistă de la sfârșitul sec. al XIX-lea. Avem de-a face, de fapt, cu o copie a pumnalului iranian, adaptată spațiului african. Acest tip de pumnal era purtat de regulă în seturi de câte trei piese, una centrală cu lamă dreaptă și două laterale cu lame încovoiate, fixate într-o teacă comună, de fapt un ansamblu realizat prin atașarea a trei teci separate, unite în partea superioară. Teaca era purtată la centură și era îmbrăcată în totalitate în piele de crocodil, simbol al puterii. Mânerele erau realizate din fildeș de morsa sau elefant. Decorul lamelor era similar cu cel prezentat în rândurile de mai sus, la spada *Kaskara*⁴⁹. *Khanjar*-ul sudanez este menționat ilustrativ și în lucrarea lui A. Tirri, la categoria armelor sudaneze copiate după piese de armament persan⁵⁰.

Despre perechea de securi sud-africane din colecția MNaB avem informații păstrate de la donatorul pieselor, exploratorul ceh Emil Holub. În primul registru de inventar al muzeului, cele două piese sunt atribuite populației Marutse-Mambunda, care locuia în zona actualului stat african Zambia. După înscrisurile lui Holub, cel

⁴³ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 81–82.

⁴⁴ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 22–23.

⁴⁵ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 73–74.

⁴⁶ *Ibidem*, 101.

⁴⁷ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 190.

⁴⁸ *Ibidem*, 174–175.

⁴⁹ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 264–265.

⁵⁰ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 75.

care le-a preluat personal în perioada expedițiilor africane, securile erau denumite de către băștinași *Slepe*⁵¹. G. C. Stone utilizează pentru securile sud-africane termenul de *Silepe*, atribuindu-le populației Basotho/Basuto⁵², de pe teritoriul actualului stat sud-african Lesotho. Trebuie spus faptul că există totuși diferențe vizibile între securile catalogate de Stone și cele din colecția MNAB. Securile populației Basotho prezintă lame late, însă puțin adâncite, fixate de mâner printr-un braț drept și plat. Mânerele acestor securi erau realizate din lemn de culoare neagră, ranforsat cu înfășurări din sârmă de alamă. Similare cu securile populației Basotho sunt și cele de tipul *Shoka*, atribuite de G. C. Stone triburilor care populau împrejurimile lacului Tanganyica. Aceste din urmă arme sunt descrise ca fiind securi de luptă, în condițiile în care lamele de formă triunghiulară erau alungite și mult mai subțiri decât cele utilizate la activitățile cotidiene. Mânerele erau relativ scurte și realizate din lemn de *baubinia*⁵³. Ambele tipuri menționate de Stone sunt din punct de vedere constructiv diferite de securile populației Marutse-Mambunda⁵⁴. În cadrul webogramei consultate, două piese de tipul *Marutse-Mambunda*, catalogate eronat în cadrul tipului *Shoka*, au fost identificate și în extremitatea sud-estică a continentului african, pe teritoriul actualului stat Eswatini, fost Swaziland⁵⁵.

Ultima piesă identificată în cadrul colecției MNAB, tolba de săgeți central-africană, a fost atribuită tribului Zande/Azande exclusiv pe baza webogramei consultate⁵⁶, întrucât în bibliografia parcursă piesa respectivă este identificată destul de vag, fiind specifică Africii Centrale la modul general vorbind, fără o atribuire exactă. În conformitate cu glosarul lui Stone, atât tolba propriu-zisă⁵⁷, cât și săgețile⁵⁸ păstrate în interior sunt specifice triburilor Africii Centrale.

Particularitățile și proveniența armelor africane din colecția Muzeului Național al Banatului

Colecția de arme a Muzeului Național al Banatului din Timișoara cuprinde la ora actuală doar zece piese atribuite cu certitudine spațiului african, toate cele zece obiecte intrând în categoria armelor albe. Chiar dacă este redusă din punct de vedere numeric, colecția timișoreană cuprinde cinci tipuri diferite de arme albe: spade, săbii, pumnale, securi și tolbe pentru săgeți, acoperind un spațiu geografic uriaș, din Sudan și Etiopia la est, la Mali și Gabon în vest și din zona centrală a continentului până în partea sa sud-estică (Pl. I). În colecția timișoreană sunt prezente atât arme de influență islamică, în arealul geografic care separă nordul continentului de Africa sub-sahariană, cât și piese tipice Africii Negre, atribuite triburilor indigene, care-și duceau traiul în partea centrală și sudică a Africii, înainte și în timpul colonialismului european. Influența islamică, mai ales cea persană, se întâlnește cu preponderență în Sudan, în nord-estul continentului, unde la sfârșitul sec. al XIX-lea erau folosite numeroase tipuri de arme albe (spade, pumnale, securi, lănci etc)⁵⁹ realizate după modelul iranian. Această influență islamică, însă mai puțin pregnantă, se întâlnește și în vestul continentului negru, în zona actualului stat Mali, unde întâlnim sabia de tipul *Mandingo*, care seamănă izbitor de mult cu sabia arabă de tipul *Kattara* din Oman, în Peninsula Arabică⁶⁰.

O particularitate deosebită a pieselor africane, indiferent de arealul geografic din care provin, este legată de materialele folosite la realizarea armelor, mai bine zis la îmbrăcarea elementelor lemnoase ale acestora. În acest sens menționăm folosirea pieilor diverselor reptile la îmbrăcarea tecilor, dar și a mânerelor, procedeu cvasi-necunoscut europeanilor (utilizarea pieilor de crocodil) sau mai puțin utilizat pe bătrânul continent (folosirea pieilor de șerpi ori ale altor reptile). O altă particularitate este utilizarea pe scară largă a fâșiilor subțiri de piele, împletite și/sau simple, dispuse cu scop pur decorativ, fâșii care abundă mai ales pe tecile săbiilor sau pe tolbele pentru săgeți. În ceea ce privește partea metalică a armelor, lamele din oțel sunt în general de producție locală, fiind dovezi concludente ale progresului și măiestriei africanilor în îndelungatul proces de cunoaștere a prelucrării metalelor⁶¹. În

⁵¹ Registrul de inventar I al MNAB, nr. vechi inv. 1079, înregistrate în data de 31 octombrie 1894.

⁵² George Stone, *op. cit.*, 564.

⁵³ *Ibidem*, 562.

⁵⁴ Vezi Catalogul pieselor, IV. Securi, nr. catalog 8 și 9.

⁵⁵ <https://www.ima-usa.com/products/original-african-1870-shoka-war-axe?variant=38445568261> (accesat în iulie 2020).

⁵⁶ <https://www.cowanauctions.com/lot/african-hide-quiver-with-arrows-from-the-james-b-scoville-collection-3966058> (accesat în iulie 2020).

⁵⁷ George Stone, *op. cit.*, 521.

⁵⁸ *Ibidem*, 74.

⁵⁹ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 268–275; Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 75.

⁶⁰ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 74, 101.

⁶¹ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 259; Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 81–82.

teritoriile cu populație preponderent musulmană, decorul prezent pe lamele armelor este specific lumii islamice, evidențiindu-se prin abundența de arabescuri, de inscripții preluate din Coran, gravate cu acid sau cu dălțița, care ornamează cea mai mare parte a suprafeței lamelor⁶². În Africa Neagră oțelul era mai puțin decorat, cele mai multe ornamente (gravură, traforare și damaschinare) fiind identificate la pumnalele populației Fang din Gabon⁶³. Alături de oțelul autohton, la unele piese, mai cu seamă în Sudan și Etiopia, au fost utilizate și lame importate din Europa, făurite de armurării celebre în epocă cum ar fi Solingen în Germania sau Toledo în Spania⁶⁴.

Dacă analizăm strict elementele componente ale armelor africane, observăm că cele două săbii din colecție, *Shotel*-ul etiopian⁶⁵ și *Mandingo*-ul vest-african⁶⁶, nu sunt prevăzute cu gărzi propriuzise. În timp ce sabia *Mandingo* nu prezintă nici un element constructiv care să protejeze mâna celui care o utilizează (Pl. III.2), *Shotel*-ul din Etiopia nu are gardă metalică, însă simulează cumva prezența acesteia prin forma mânerului din lemn, care în partea dinspre lamă este evazat spre muchiile acesteia (Pl. III.1). Acest element evazat al mânerului îndeplinește astfel funcția de protecție a mâinii, funcție atribuită în general gărzii metalice propriuzise, care aici însă lipsește.

Tot din categoria elementelor constructive fac parte și mânerurile armelor africane, care prezintă o serie de caracteristici: în cazul pumnalelor, acestea sunt construite de regulă din mai multe elemente componente, iar în cazul spadelor, sunt îmbrăcate în piei de reptile, chiar în labe mumificate ale unor pui de crocodil. Referitor la pumnale, aceste mâneruri compozite, dacă le putem numi astfel, care apar mai ales la armele triburilor Konda din centrul Africii, dar și la tribul gabonez Fang, au un aspect estetic total diferit de cel al mânerelor europene. Realizate din mai multe piese componente, mânerurile pumnalelor africane sunt mult alungite, partea de prindere în mână fiind în zona superioară, care corespunde doar unei jumătăți sau unei treimi din lungimea totală a mânerului. Cealaltă parte a mânerului, cea inferioară, cuprinde elemente decorative (de formă cilindrică sau ovală, placate cu tablă și sârmă de alamă, cu rozete circulare din

alamă etc.), elemente care sunt fixate pe tija din oțel a mânerului, fiind dispuse între lamă și terminația acestuia. Cele mai numeroase asemenea componente există la pumnalul de tipul *Konda*⁶⁷, din Congo, mânerul acestuia cuprinde chiar patru piese distincte înșiruite pe tija mânerului, doar ultimul element având rol funcțional de prindere în mână (Pl. IV.3). O situație similară întâlnim și în cazul pumnalelor de tipul *Fang*⁶⁸ din Gabon. Chiar dacă prezintă mai puține elemente constructive, mânerurile armelor sunt puternic alungite, iar prinderea se face doar de elementul lemnos de la terminația mânerului. La pumnalele *Fang* există însă un element de forma unei gărzi stilizate, care face corp comun cu restul mânerului. Aflată între lamă și terminația lemnoasă, „gardă” este una neobișnuită și cu rol mai degrabă estetic decât funcțional. Brațele „gărzii” sunt minuscule, din lemn, fixate pe elemente metalice scurte și relativ fragile. Între această gardă stilizată și lamă se prezintă tija din oțel a mânerului, lungă de câțiva centimetri, care la acest tip de pumnal este lățită, profilată la muchii și placată cu lemn (Pl. IV.1–2). Trecând la mânerurile spadelor africane, cel mai reprezentativ exemplu pentru îmbrăcarea lemnului în piele de reptilă este cel al spadei sudaneze *Kaskara*⁶⁹. Mânerul acesteia este realizat din lemn, fiind de formă cilindrică și este îmbrăcat cu pielea mumificată a unei labe de pui de crocodil, laba propriu-zisă fiind poziționată la terminația mânerului, pe capul ușor evazat al acestuia (Pl. II.2).

Un alt element constructiv care trebuie analizat în detaliu este teaca. Armele africane din colecția MNAB prezintă teci deosebit de interesante, atât prin materialele utilizate, cât mai ales prin designul extravagant, specific lumii africane. Dacă despre folosirea diverselor tipuri de piei de reptile în îmbrăcarea elementelor lemnoase am mai vorbit și în rândurile de mai sus, în continuare ne vom axa pe designul tecilor africane din colecția muzeului. Dintre săbii, de departe cel mai extravagant design îl prezintă teaca sabiei vest-africane de tipul *Mandingo*⁷⁰. Subțire în partea superioară și ranforsată cu o serie de inele dispuse perpendicular pe lungimea ei, teaca *Mandingo*-ului malian continuă spre partea inferioară cu o zonă puternic lățită și ușor încovoială spre vârf. Forma acesteia, la prima vedere, pare să fi fost concepută mai degrabă pentru un *kılıç* otoman, cu *jalman* puternic profilat⁷¹,

⁶² Đurđica Petrović, *op. cit.*, 20; Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 260–262.

⁶³ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 190.

⁶⁴ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 259–260; Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 81.

⁶⁵ Vezi Catalogul pieselor, II. Săbii, nr. catalog 2.

⁶⁶ Vezi Catalogul pieselor, II. Săbii, nr. catalog 3.

⁶⁷ Vezi Catalogul pieselor, III. Pumnale, nr. catalog 6.

⁶⁸ Vezi Catalogul pieselor, III. Pumnale, nr. catalog 4 și 5.

⁶⁹ Vezi Catalogul pieselor, I. Spade, nr. catalog 1.

⁷⁰ Vezi Catalogul pieselor, II. Săbii, nr. catalog 3.

⁷¹ *Jalman* – partea dinspre vârful lamei la săbiile otomane

decât pentru o sabie atât de simplă precum este *Mandingo*-ul vest-african. De fapt, contrastul dintre forma sabiei propriu-zise și designul tecii este unul uriaș, pe cât de simplă este lama, pe atât de extravagantă este teaca. Dar forma nu este singurul element atractiv al tecii, aceasta beneficiind și de un decor bogat în ornamente din piele. Îmbrăcată în totalitate în piele de culoare închisă, teaca prezintă ciucuri masivi realizați din fâșii de piele, dispuși în partea superioară la inelele de ranforsare (în prezent, teaca din colecția muzeului păstrează un singur ciucure, dispus spre mijlocul acesteia). Tot în zona respectivă, între inelele de ranforsare, este amplasată cureaua din piele împletită, de fapt cureaua port-sabie, cu ajutorul căreia arma era ținută pe umăr. Cureaua este decorată la rândul ei cu câte două rozete mari de piele, dispuse la muchia netăioasă, pe ambele fețe ale lamei (Pl. III.2). Forme interesante prezintă și tecile pumnalelor africane. Se evidențiază la acest capitol pumnalul de tipul *Fang*⁷², din Gabon, a cărui teacă are un design mai puțin familiar armelor albe: partea superioară este dreaptă, respectând forma lamei, dar în partea inferioară teaca se îngustează, pentru ca apoi spre vârf să se lătească din nou. Această formă concavă, prezentă pe ambele muchii, are o explicație și o utilitate practică: partea concavă a tecii era zona de care arma era ținută în mână și purtată în timpul deplasărilor prin junglă. Tecii interesante, însă mai puțin spectaculoase, întâlnim și în cazul pumnalului de tipul *Konda* sau la *Khanjar*-ul sudanez. La pumnalul congolez de tipul *Konda*⁷³ ies în evidență mai ales materialele folosite în ornamentație (sârma de alamă împletită, ranforsările din piele etc), în timp ce *Khanjar*-ul sudanez⁷⁴ se prezintă de cele mai multe ori în seturi de câte trei pumnale (unul drept și două încovoiate), dispuse toate trei într-o teacă comună, realizată prin alăturarea și fixarea celor trei teci într-un singur ansamblu, acesta fiind îmbrăcat în piele de crocodil⁷⁵.

Datorită designului extravagant și a formelor neobișnuite, armele tribale sau etnografice africane au ridicat adeseori multe semne de întrebare vizavi de rolul și funcția jucată în cadrul societăților

indigene din care proveneau. S-a marșat destul de mult pe rolul ceremonial sau ritualic al acestor arme în cultura tradițională africană⁷⁶, astfel că o separare a acestora în funcție de rolul avut este absolut necesară. În general aceste piese se împart în două mari categorii, arme propriu-zise, utilizate în lupte sau la vânătoare și arme ceremoniale, ritualice care aveau un rol pur simbolistic și religios. În ceea ce privește colecția timișoreană, din cea de-a doua categorie avem doar două piese, respectiv armele sudaneze: spada *Kaskara*⁷⁷ și pumnalul *Khanjar*⁷⁸. Susținem acest lucru întrucât ambele piese prezintă următoarele caracteristici: lame făurite dintr-un oțel de mai slabă calitate, cu vârf și muchii neascuțite; numeroase inscripții "thuluth" prezente pe cele două lame; teci realizate din carton ranforsat cu material textil, îmbrăcate apoi în piele de crocodil; atât lamele, cât și tecile sunt subțiri și fragile etc. Toate aceste date coroborate cu informațiile oferite de Stephane Pradines și Manouchehr Moshtagh Khorasani în studiul referitor la influența persană în Sudan⁷⁹, sugerează faptul că piesele în cauză sunt într-adevăr vechi, dar pur ceremoniale și ritualice. Nu excludem nici ipoteza conform căreia piesele ar fi produse post-mahdiste de tip souvenir, destinate turiștilor străini⁸⁰. Restul de opt piese se încadrează în rândul armelor propriu-zise, fiind utilizate în lupte și la vânătoare⁸¹.

În ceea ce privește datarea armelor africane din colecția MNaB, conform bibliografiei și webografiei accesate, putem propune o datare generală cuprinsă între sec. al XIX-lea și primele decenii ale secolului următor. O parte dintre tipurile de arme prezente în cadrul colecției timișorene beneficiază de o analiză amplă în bibliografia internațională, aceste piese fiind încadrate în intervale de timp destul de precise. În această categorie se încadrează cele două arme sudaneze, spada *Kaskara* și pumnalul de tip *Khanjar*, ambele piese fiind legate de perioada războaielor mahdiste și influenței persane în Sudan, adică ultima parte a sec. al XIX-lea. Având însă în vedere că cele două piese nu sunt arme propriu-zise, ci obiecte ceremoniale, poate chiar souveniruri realizate în anii de după

de tipul *kılıç*. Se caracterizează prin forma mult lățită a lamei în zona respectivă, prezentând vârf ascuțit pe ambele muchii (Zoran Markov, Dragutin Petrović, *Cold Arms*, Vršac, 2012, 17).

⁷² Vezi Catalogul pieselor, III. Pumnale, nr. catalog 4 și 5.

⁷³ Vezi Catalogul pieselor, III. Pumnale, nr. catalog 6.

⁷⁴ Vezi Catalogul pieselor, III. Pumnale, nr. catalog 7.

⁷⁵ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 75; Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 264.

⁷⁶ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 262; Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 169–184.

⁷⁷ Vezi Catalogul pieselor, I. Spade, nr. catalog 1.

⁷⁸ Vezi Catalogul pieselor, III. Pumnale, nr. catalog 7.

⁷⁹ Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 262.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 74, 81–82; Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 22, 48, 190; George Stone, *op. cit.*, 74, 521, 562.

înlăturarea islamiștilor sudanezi de la putere, datarea lor se încadrează între sfârșitul sec. al XIX-lea și primele decenii ale sec. XX⁸². O datare destul de exactă putem propune și în cazul securilor sud-africane de tipul *Marutse-Mambunda*. Piese au fost donate muzeului de către exploratorul ceh Emil Holub, în urma expedițiilor acestuia pe tărâm african. Ca atare securile se datează în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, mai precis în ultimele decenii ale acestuia⁸³. Tot o datare strânsă putem propune și pentru tolba pentru săgeți central-africană, care se încadrează între a doua jumătate a sec. al XIX-lea și începutul sec. XX⁸⁴. Restul pieselor din colecție sunt încadrate într-o datare mai generală, astfel că pumnalele gaboneze *Fang* corespund sec. al XIX-lea⁸⁵, în timp ce sabia etiopiană *Shotel*, sabia maliiană *Mandingo* și pumnalul congolez *Konda* se încadrează între sec. al XIX-lea și începutul sec. XX⁸⁶.

În legătură cu proveniența armelor africane din colecția MNAB, informațiile obținute până la această oră sunt mult mai modeste decât ne-am fi dorit în clipa în care am demarat cercetările pentru redactarea prezentului studiu. Acest lucru se întâmplă în condițiile în care doar o parte dintre armele colecției păstrează date referitoare la proveniență, la numele donatorului/respectiv vânzătorului, la povestea care a stat în spatele inventarierii pieselor în patrimoniul muzeului. Cele mai vechi piese ale colecției africane sunt securile *Marutse-Mambunda* intrate în inventarul muzeului în data de 31 octombrie 1894, în urma donației lui Emil Holub⁸⁷.

Exploratorul ceh Emil Holub, menționat în dese rânduri în cuprinsul studiului de față, s-a născut la Holitz, Austro-Ungaria (astăzi Holice, Republica Cehă) în data de 7 octombrie 1847. În anul 1872 a călătorit în Africa de Sud unde a activat ca medic la minele de diamante Kimberley,

obținând astfel fondurile necesare primelor sale expediții africane. În 1880 s-a întors din Africa și a publicat trei lucrări referitoare la călătoriile sale⁸⁸, cea mai interesantă pentru cercetarea noastră fiind cea dedicată populației Marutse-Mambunda⁸⁹. Legăturile lui Holub cu Timișoara au debutat în anul 1881, an în care Societatea de Științe Naturale l-a ales membru de onoare, iar Ormós Zsigmond, activ sprijinitor al Societății, a stabilit contacte personale cu acesta. La invitația lui Ormós și a SȘN, Holub a sosit în Timișoara și a ținut o conferință despre tribul Beciuaniilor, în data de 2 aprilie 1882, care s-a bucurat de mare interes în rândul bănațenilor și nu numai⁹⁰. Datorită unei finanțări regale obținute în anul 1883, Holub a călătorit din nou în sudul Africii, expediție în cadrul căreia a cercetat regiunea neexplorată a fluviului Zambezi în anul 1886, revenind în Europa un an mai târziu⁹¹. După revenirea în Europa, Holub a primit o nouă invitație de a susține mai multe conferințe în Timișoara și Banat, invitație pe care o onorează în iarna lui 1887. La Timișoara, Holub a susținut cu această ocazie, în 18 și 19 decembrie 1887, două conferințe referitoare la ultima sa expediție africană. Suma strânsă în urma conferințelor susținute, la care se adăuga donația din bugetul SȘN, în total 500 florini, a fost utilizată la realizarea expoziției africane de la Viena în anul 1892⁹². În semn de recunoștință pentru sprijinul primit, Holub a donat muzeului timișorean o colecție de exponate etnografice și biologice africane, ajunsă în Timișoara în toamna anului 1894⁹³. Colecția, formată din 140 de piese și destinată Societății de Științe Naturale, a fost trimisă pe adresa Societății Muzeale de Istorie și Arheologie, de aici confuzia creată și inventarierea pieselor în patrimoniul Societății de Istorie la 31 octombrie 1894⁹⁴. Abia în anul 1899, la intervenția lui Holub, colecția africană a fost transferată în patrimoniul Societății de Științe Naturale⁹⁵. Important de amintit faptul că în toată această perioadă de colaborare cu SȘN, Holub a trimis în mai multe rânduri cărți de specialitate destinate bibliotecii Societății⁹⁶. În biblioteca MNAB există în prezent două cărți dăruite de

⁸² Stephane Pradines, Manouchehr Moshtagh Khorasani, *op. cit.*, 262, 264.

⁸³ Costin Feneșan, Legăturile exploratorului african Emil Holub cu Muzeul Banatului, *Tibiscus*, III, Arheologie-Istorie, Timișoara (1974), 267–271.

⁸⁴ George Stone, *op. cit.*, 521; <https://www.cowanauctions.com/lot/african-hide-quiver-with-arrows-from-the-james-b-scoville-collection-3966058> (accesat în iulie 2020).

⁸⁵ Werner Fischer, Manfred A. Zirngibl, *op. cit.*, 190; <http://www.oriental-arms.co.il/item.php?id=6475> (accesat în august 2020).

⁸⁶ Anthony C. Tirri, *op. cit.*, 81–82; https://www.liveauctioneers.com/en-gb/item/75544389_a-rare-19th20th-century-west-african-mandingo-sword (accesat în august 2020); <https://www.bonhams.com/auctions/19796/lot/1/?category=list&length=12&page=1> (accesat în august 2020).

⁸⁷ Registrul de inventar I al MNAB, nr. vechi inv. 1079, înregistrate în data de 31 octombrie 1894.

⁸⁸ *Révai nagy lexikona*, X, Budapest (1914), 214.

⁸⁹ Emil Holub, *Eine Kulturskizze des Marutse-Mambunda-Reiches in Süd-Zentral-Afrika*, Wien (1879).

⁹⁰ Costin Feneșan, *op. cit.*, 267–268.

⁹¹ *Révai nagy lexikona*, X, Budapest (1914), 214.

⁹² Costin Feneșan, *op. cit.*, 268–269.

⁹³ Florin Medeleț, Nicoleta Toma, *Muzeul Banatului. File de cronică 1872–1918*, vol. I, Timișoara (1997), 55.

⁹⁴ *TRÉT SN*, X (1894), IV, 111.

⁹⁵ Costin Feneșan, *op. cit.*, 270.

⁹⁶ *Ibidem*, 268–269.

E. Holub în anii 1882 și 1892, ambele păstrând înscrisul și semnătura olografă a exploratorului ceh⁹⁷ (Pl. VI). În ceea ce privește impresionanta sa colecție de piese africane, cea mai mare parte a acesteia a fost donată Muzeului Curții Imperiale din Viena. Holub a decedat la Viena în 21 februarie 1902⁹⁸.

Trebuie spus că alături de cele două securi ale populației Marutse-Mambunda, în lotul etnografic al lui Holub au mai existat și alte piese de armament african, piese pe care nu le mai putem identifica în actuala colecție a muzeului. Revenind la securi, acestea figurează astăzi în registrul de inventar IV al muzeului, în patrimoniul Secției de Istorie⁹⁹, la categoria arme, însă la ora actuală nu se cunosc informații despre transferul și revenirea pieselor în colecția de Istorie. Important de precizat că securile au fost identificate pe baza informațiilor prezente în vechiul inventar al muzeului¹⁰⁰, în condițiile în care actualul registru, aflat în uz din anul 1958, nu menționează nimic despre donația Holub sau proveniența celor două arme.

Din păcate pentru acuratețea informațiilor furnizate, registrul de inventar IV nu numai că nu păstrează datele referitoare la proveniență, ci oferă uneori informații complet eronate, care complică și mai mult cercetarea științifică. Concret, vorbim despre cazul sabiei etiopiene *Shotel*, care în actualul registru inventar, la capitolul observații, păstrează înscris nr. de inventar interbelic 105¹⁰¹, informație care însă mai mult complică situația decât o limpezește. La numărul de inventar interbelic figurează de fapt un hanger bosniac cu mâner din os¹⁰², piesă structural diferită de sabia etiopiană existentă. Pentru a fi confuzia și mai mare, ulterior redactării registrului IV, cineva binevoitor a completat în rubrica "Observații" nr. de inventar antebelic 3546, care ar corespunde sabiei africane. Doar că la numărul respectiv, în registrul vechi maghiar este trecută o sabie din timpul Revoluției de la 1848–1849, descoperită în Canalul Bega și înregistrată

în anul 1909¹⁰³. Deci cele două identificări sunt eronate, sabia etiopiană neavând nicio legătură cu hangerul bosniac și cu atât mai puțin cu sabia revoluționarilor maghiari de la 1848–1849. În legătură cu prima dintre identificările eronate, putem spune cu certitudine că nu este o greșală recentă, ci datează din perioada redactării registrului IV, adică sfârșitul anilor '50 ai sec. XX. Drept dovadă stă numărul de inventar înscris atât pe lamă, cât și pe teacă, cu vopsea de culoare albă, cu caractere mărunte, dar citețe, inventariere caracteristică sfârșitului anilor '50. Această înregistrare eronată generează două probleme majore: piesa inițială, respectiv hangerul bosniac, rămâne în continuare neidentificată, în timp ce piesa etiopiană, care i-a luat locul în registru, reprezintă o adevărată enigmă, greu de deslușit în această fază a cercetării.

Situație neclară avem și în cazul spadei sudaneze de tipul *Kaskara*. În registrul de inventar ea apare ca spadă "turcească"¹⁰⁴, fără nicio altă informație referitoare la donator/respectiv vânzător, datare sau dacă provine din vechea colecție a muzeului. Situația se repetă în cazul pumnalului sudanez *Khanjar*¹⁰⁵, nefiind oferite date despre proveniență, vechime sau apartenența la vechea colecție. Mai târziu, la finele anilor '60, în colecția muzeului au fost inventariate alte trei piese de factură africană: tolba cu săgeți central-africană și pumnalele gaboneze. Înregistrate în data de 10 noiembrie 1968, piesele aveau încă de pe atunci descrieri eronate. Tolba a fost atribuită "tribului Hufu (Africa)"¹⁰⁶ (n.n. probabil se referă la populația Hutu¹⁰⁷), în timp ce pumnalele gaboneze nu sunt atribuite vreunui trib african, iar descrierea tecilor este greșită – "în teacă din piele de crocodil"¹⁰⁸, piesele fiind de fapt îmbrăcate în piele de șarpe. Tributar perioadei în care au fost inventariate (anii regimului comunist),

¹⁰³ Registrul de inventar I al MNAB, nr. vechi inv. 3546, înregistrată în anul 1909.

¹⁰⁴ Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, nr. inv. 3415, 342.

¹⁰⁵ Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, nr. inv. 3493, 350.

¹⁰⁶ Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, nr. inv. 6904, 664.

¹⁰⁷ Populația Hutu se întâlnește astăzi în statele central-africane Burundi și Rwanda, unde reprezintă grupul etnic majoritar, cu peste 90% din totalul locuitorilor. Se pare că populația Hutu a colonizat aceste teritorii în sec. al XI-lea, venind dinspre Vest. Timp de secole a fost asuprită de către minoritarii Tutsi, discrepanța dintre cele două grupuri accentuându-se în perioada colonială. Conflictul civil atinge punctul culminant în anii '90 ai sec. XX în Rwanda (*Encyclopedia of the Peoples...*, 298–299).

¹⁰⁸ Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, nr. inv. 6905, 664.

⁹⁷ Emil Holub, August von Pelzeln, *Beiträge zur Ornithologie Südafrikas*, Wien (1882) – nr. inv. bibliotecă 5860. C; Emil Holub, *Führer durch die Südafrikanische Ausstellung*, Prag (1892) – nr. inv. bibliotecă 6291. C.

⁹⁸ *Révai nagy lexikona*, X, Budapest (1914), 214.

⁹⁹ Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, nr. inv. 3785, 379.

¹⁰⁰ Registrul de inventar I al MNAB, nr. vechi inv. 1079, înregistrate în data de 31 octombrie 1894.

¹⁰¹ Registrul de inventar IV al MNAB, Colecția Istorie, reg. 1, nr. inv. 3338, 334.

¹⁰² Inventarul III al MNAB, Secția Arheologico-istorică, Subsecția Militară, nr. vechi inv. 105, 5.

cele două piese au fost încadrate eronat în cuprinsul "Comunei primitive"¹⁰⁹. Informații complete legate de proveniență avem la ultimele două piese intrate în colecție, respectiv sabia *Mandingo*¹¹⁰ și pumnalul *Konda*¹¹¹, înregistrate în data de 11 decembrie 2009. Piesele au fost achiziționate de la Alexandru Fota, la vremea respectivă restaurator în cadrul instituției noastre și un pasionat al armelor vechi. Lui i se datorează restaurarea a numeroase arme de foc din colecția muzeului, piese publicate în cursul anului 2014, cu ocazia editării catalogului subcolecției de pistoale și revolvere¹¹².

În loc de concluzii trebuie subliniat faptul că odată cu publicarea acestui lot de arme africane, toate categoriile de piese care constituie colecția de arme albe a MNaB au fost introduse în circuitul științific, la ora actuală aproape două treimi dintre piesele colecției fiind publicate în literatura de specialitate română și internațională. Totodată, ne exprimăm speranța că studiul dedicat armelor africane din colecția MNaB va contribui la creionarea unei imagini cât mai complete a diversității colecțiilor de armament aflate în patrimoniul muzeelor din România.

Cele 10 piese de factură africană din colecția de arme a MNaB vor fi prezentate în ordinea următoare:

- I. Spade (1 piesă).
- II. Săbii (2 piese).
- III. Pumnale (4 piese).
- IV. Securi (2 piese).
- V. Tolbe pentru săgeți (1 piesă).

În cadrul fiecărui grup de piese, descrierile armelor vor fi redată în ordine cronologică.

Catalogul pieselor

I. Spade

1. Spadă de tipul *Kaskara*.

Origine: Sudan, nord-estul Africii.

Datare: sfârșitul sec. al XIX-lea / primele decenii ale sec. XX.

Descriere: lama din oțel este dreaptă, cu două tăișuri și vârf (tăișurile și vârfurile sunt neascuțite). Pe ambele fețe ale lamei există câte 6 cartușe ornamentale, conținând inscripții caligrafice gravate.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Registrul de inventar IV al MNaB, Colecția Istorie, reg. 12, nr. inv. 30797, 70. Sabia a fost achiziționată în schimbul sumei de 1200 lei.

¹¹¹ Registrul de inventar IV al MNaB, Colecția Istorie, reg. 12, nr. inv. 30796, 70. Pumnalul a fost achiziționat pentru suma de 500 lei.

¹¹² Zoran Marcov, Sergiu Galiș, *Pistoale și revolvere: colecția de arme a Muzeului Banatului din Timișoara*, Timișoara (2014).

Disponerea cartușelor este identică pe ambele fețe ale lamei: două mari longitudinale la extremitățile lamei (unul spre vârf și altul spre talon), alte două dreptunghiulare, de mai mici dimensiuni, care se găsesc spre centrul lamei, în continuarea celor mari și două cartușe centrale de formă rotundă. Garda din alamă este dreaptă cu terminațiile brațelor ușor evazate. În partea sa mediană, pe toată lungimea, garda prezintă o ușoară nervură. Pe ambele fețe ale gârzii există câte un ecuson din alamă, cu terminațiile brațelor drepte. Realizat în aceeași manieră cu garda, ecusonul se continuă cu un braț și spre mâner, obținându-se astfel motivul crucii. Tija metalică a mânerului se fixează în învelișul din lemn, care prezintă în partea superioară o terminație evazată. Întregul mâner este îmbrăcat în piele de crocodil, iar la terminația mânerului este prezentă laba mumificată a puului de crocodil.

Teaca din carton, ranforsată cu material textil, este îmbrăcată în totalitate în pielea unui pui de crocodil. Se observă utilizarea a două fâșii de piele distincte în îmbrăcarea tecii: în partea superioară avem pielea de pe spatele crocodilului, iar în partea inferioară a fost folosită pielea din zona cozii animalului. Vârful tecii este ușor îndoit spre stânga (terminația cozii). În partea superioară există două orificii transversale prin pielea tecii, de aproximativ 3 cm fiecare, pentru fixarea curelei port-sabie.

Lungimea lamei: 65 cm.

Lungimea mânerului: 15 cm.

Lungime totală: 80,5 cm.

Lungimea tecii: 66,5 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 3415; stare de conservare relativ bună (Pl. II.1–2).

II. Săbii

2. Sabie de tipul *Shotel*.

Origine: Etiopia, estul Africii.

Datare: sec. al XIX-lea / începutul sec. XX.

Descriere: lama din oțel este ușor curbată, cu tăiș pe muchia interioară, cu muchie exterioară netăioasă, având vârful ascuțit doar pe muchia tăioasă. Lama este prevăzută cu un șanț lat pe ambele fețe, pe aproape toată lungimea ei. Nu este prevăzută cu gardă. Mânerul din lemn prezintă în partea inferioară, spre lamă, o terminație evazată, care se lungeste spre ambele muchii ale lamei. Terminația superioară este similară, doar că partea evazată este mai pronunțată înspre muchia tăioasă. Per ansamblu, mânerul are o formă concavă, mai îngustă în zona de prindere și mai pronunțată înspre extremități. Tija metalică a mânerului este îndoită și nituită în terminația acestuia.

Teaca din piele prezintă la vârf o terminație

alungită înspre muchia netăioasă și este înfășurată pe aproape întreaga lungime cu o curea din piele, catarama fiind dispusă în apropierea părții superioare a tecii.

Lungimea lamei: 78,5 cm.

Lungimea mânerului: 10,5 cm.

Lungime totală: 89,5 cm.

Lungimea tecii: 84 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 3338; stare de conservare relativ bună (Pl. III.1).

3. Sabie de tipul *Mandingo*.

Origine: Mali, vestul Africii.

Datare: sec. al XIX-lea / începutul sec. XX.

Descriere: lama din oțel este ușor curbată, cu tăiș pe muchia interioară, cu muchie exterioară netăioasă, având vârful ascuțit pe muchia tăioasă. Pe partea interioară a lamei, sub muchia netăioasă, în zona centrală, există două șanțuri gravate, suprapuse. Deasupra șanțurilor, înspre mâner, sunt gravate 6 motive ornamentale de tipul unor minuscule semiluni, dispuse longitudinal, paralel cu șanțurile gravate. Pe ambele fețe ale lamei se observă numeroase urme de lovire din faza prelucrării metalului. Sabia nu este prevăzută cu gardă, în locul acesteia terminația lamei este îmbrăcată în piele și face corp comun cu mânerul. Mânerul metalic este placat cu lemn și îmbrăcat în piele. Pe mijlocul mânerului, perpendicular pe acesta, există o nervură adâncită în materialul lemnos. În partea superioară a mânerului există un cap evazat de formă ovală, cu șanțuri la extremități. Toate elementele sunt îmbrăcate în piele. Tija metalică a mânerului depășește capul evazat cu încă câțiva centimetri. Capătul tijei, cu secțiune patrulateră, nu este îmbrăcat în piele și este decorat cu striții perpendiculare. Capul tijei are o formă piramidală turtită.

Teaca din lemn este îmbrăcată în piele. Prezintă 5 inele de ranforsare, toate îmbrăcate în piele, realizate în aceeași manieră cu capul evazat al mânerului, fiind dispuse între partea superioară și mijlocul tecii. Vârful tecii este puternic lățit și profilat, similar cu tecile săbiilor orientale cu *jalman*. Atinge lățimea maximă de 7,5 cm. Prezintă o curea din piele împletită pentru purtarea pe umăr. În locul de fixare al curelei, pe teacă, pe ambele fețe, există câte un element decorativ de formă circulară, îmbrăcat în piele. Cele patru elemente sunt fixate la muchia netăioasă. În partea opusă a inelului, la muchia tăioasă, există un ciucur masiv realizat din fâșii de piele. La inelul superior, ciucurul lipsește, păstrându-se doar câteva fâșii de piele.

Lungimea lamei: 53 cm.

Lungimea mânerului: 18 cm.

Lungime totală: 71 cm.

Lungimea tecii: 59,5 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 30797; stare de conservare bună (Pl. III.2).

III. Pumnale

4. Pumnal de tipul *Fang*.

Origine: Gabon, vestul Africii.

Datare: sec. al XIX-lea.

Descriere: lama din oțel este dreaptă cu două tăișuri și vârf ascuțit. În partea mediană a lamei există câte o nervură longitudinală pe ambele fețe, pe aproape toată lungimea acesteia. În partea superioară a lamei există un decor realizat prin gravare cu motive geometrice, pe ambele fețe, mai bogat și mai frumos lucrat pe partea exterioară. La extremitatea inferioară a decorului, central pe lamă, există două ornamente punctiforme, traforate prin oțelul lamei și damaschinate cu alamă [?]. În partea superioară lama se termină cu vârfuri ușor îndoite spre muchiile tăioase. Garda face corp comun cu mânerul. Partea metalică a gârzii este alungită și prezintă margini ranforsate pe cele două muchii. Partea lemnoasă plachează metalul și se continuă în zona superioară cu brațe scurte din lemn, dispuse perpendicular pe lamă. Brațul gârzii de pe muchia exterioară este frânt. Între gardă și mânerul propriu-zis, lemnul este sculptat cu două șanțuri paralele. Mânerul din lemn este cilindric, fixat prin nituire de tija metalică.

Teaca din lemn este îmbrăcată în piele de șarpe. Forma tecii este atipică, inițial fiind dreaptă, apoi concavă pe ambele muchii, iar terminația este evazată. În partea superioară există un inel masiv din metal pentru fixare la centură. Inelul este înfășurat în material textil. În partea exterioară a tecii, spre marginea superioară, prin două creștături în pielea tecii este fixată o tijă din os.

Lungimea lamei: 36 cm.

Lungimea mânerului: 15,5 cm.

Lungime totală: 49,5 cm.

Lungimea tecii: 42 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 6905/1; stare de conservare relativ bună (Pl. IV.1).

5. Pumnal de tipul *Fang*.

Origine: Gabon, vestul Africii.

Datare: sec. al XIX-lea.

Descriere: lama din oțel este dreaptă cu două tăișuri și vârf ascuțit. În partea mediană a lamei există câte o nervură longitudinală pe ambele fețe, pe aproape toată lungimea acesteia. Nervura reprezintă limita superioară a șanțului de scurgere a sângelui, șanț care se pierde spre tăiș. În partea

superioară a lamei există un decor realizat prin gravare cu motive geometrice, ornamentația fiind identică pe ambele fețe (punctiformă de la șanț spre tăișul exterior și liniară spre tăișul interior). În partea superioară lama se termină cu vârfuri ușor îndoite spre muchiile tăioase. Garda face corp comun cu mânerul. Partea metalică a gârzii este alungită și prezintă margini ranforsate pe cele două muchii. Partea lemnoasă plachează parțial metalul și se continuă în partea superioară cu brațe scurte din lemn, perpendicular pe lamă. Brațul gârzii de pe muchia exterioară este frânt. Între gardă și mânerul propriu-zis, lemnul este sculptat cu două șanțuri paralele. Mânerul din lemn este cilindric, ușor evazat la extremități și fixat prin nituire de tija metalică.

Teaca din lemn este îmbrăcată în piele de șarpe. Forma tecii este atipică, inițial fiind dreaptă, apoi concavă pe ambele muchii, iar terminația este evazată. În partea superioară există o înfășurare rudimentară, cu nod exterior, pentru fixare la centură.

Lungimea lamei: 37 cm.

Lungimea mânerului: 18 cm.

Lungime totală: 53,5 cm.

Lungimea tecii: 42 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 6905/2; stare de conservare relativ bună (Pl. IV.2).

6. Pumnal de tipul *Konda*.

Origine: Congo, centrul Africii.

Datare: sec. al XIX-lea / începutul sec. XX.

Descriere: lama din oțel este dreaptă cu două tăișuri și vârf ascuțit. În partea mediană a lamei există câte o nervură longitudinală pe ambele fețe, pe toată lungimea lamei. Mânerul din lemn prezintă patru elemente constructive distincte: 1. Elementul în care este fixată lama are o formă cilindrică, ușor tronconică, subțindu-se în partea superioară. În partea centrală, acest prim element prezintă o înfășurare cu sârmă de alamă mărginită de două șiruri de rozete din același material. Cele două extremități sunt placate cu tablă simplă de alamă; 2. Urmează apoi un element cilindric, mult mai subțire, înfășurat integral cu sârmă de alamă; 3. Al treilea element al mânerului este de formă ovală, mai turtit în partea inferioară și tronconic în cea superioară. Întregul element este placat cu rozete de alamă; 4. Ultimul element, mânerul propriu-zis, este din lemn și se termină cu un cap puternic evazat, invers tronconic. Acest element este integral îmbrăcat în piele de culoare închisă.

Teaca din lemn prezintă patru garnituri metalice de ranforsare, trei în partea inferioară și una înspre partea superioară. Cea mai mare parte a tecii

este decorată cu sârmă de alamă simplă, înfășurată pe corpul tecii. Vârful tecii este din lemn simplu, însă îi lipsește capul, probabil metalic. În partea superioară teaca este îmbrăcată în piele. Pielea prezintă spre terminație trei caneluri mari perpendiculare pe lungimea tecii și alte nouă caneluri mai mici.

Lungimea lamei: 22 cm.

Lungimea mânerului: 18 cm.

Lungime totală: 40 cm.

Lungimea tecii: 32,5 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 30796; stare de conservare bună (Pl. IV.3).

7. Pumnal de tipul *Khanjar*.

Origine: Sudan, nord-estul Africii.

Datare: sfârșitul sec. al XIX-lea / primele decenii ale sec. XX.

Descriere: lama din oțel este curbă, cu două tăișuri și vârf (tăișurile și vârful sunt neascuțite). Pe ambele fețe ale lamei există câte două cartușe ornamentale, conținând inscripții gravate. Dispunerea cartușelor este identică pe ambele fețe ale lamei: câte două inscripții mari dispuse longitudinal, una de la mijlocul lamei spre talon, cealaltă de la mijloc spre vârf. Tija de oțel din continuarea lamei este frântă, iar mânerul lipsește.

Teaca din carton este ranforsată cu material textil și îmbrăcată în pielea unui pui de crocodil. Pielea este cusută la muchia interioară. În partea superioară, spre terminația tecii, pe o lungime de aproximativ 4 cm, lipsește stratul de piele și textil (cel mai probabil a făcut parte dintr-un ansamblu de trei teci fixate într-un singură teacă comună).

Lungimea lamei: 16 cm.

Lungimea tijei mânerului fragmentar: 3,3 cm.

Lungime totală: 19,3 cm.

Lungimea tecii: 16 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 3493; stare de conservare mediocră (Pl. II.3).

IV. Securi

8. Secure de tipul *Marutse-Mambunda*.

Origine: Zambia, Africa central-sudică.

Datare: a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Descriere: secure simplă africană, de luptă, cu lamă din oțel de formă triunghiulară și cu tăiș la muchia exterioară, muchiile interioare fiind netăioase. Pe lamă, înspre brațul de fixare în mâner, longitudinal pe dispunerea lamei există două nervuri proeminente gravate cu motive liniare, pe ambele fețe. Brațul metalic este cilindric și prezintă caneluri în zona de îmbinare cu lama, fiind fixat în capul de lemn al mânerului. Mânerul este din

lemn, de formă cilindrică, ușor îndoit spre înapoi, fiind tronconic în partea superioară. Capul mânerului este bombat și se termină în partea superioară cu un element arcuit în sus și subțiat. Talpa mânerului este ușor evazată.

Lungimea lamei: 14,5 cm.

Deschiderea maximă a lamei: 9,5 cm.

Lungimea mânerului: 40,5 cm.

Lungimea capului mânerului: 8 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 3785/1; stare de conservare bună (Pl. V.2).

9. Secure de tipul *Marutse-Mambunda*.

Origine: Zambia, Africa central-sudică.

Datare: a doua jumătate a sec. al XIX-lea.

Descriere: secure simplă africană, de luptă, cu lamă din oțel de formă triunghiulară și cu tăiș la muchia exterioară, muchiile interioare fiind netăioase. Brațul de fixare în mâner, cu secțiune patrulateră, este gravat cu motive geometrice, pe ambele fețe. Brațul metalic este fixat în capul de lemn al mânerului. Mânerul este din lemn, de formă cilindrică, ușor îndoit spre înapoi, fiind tronconic în partea superioară. Capul mânerului este bombat și se termină în partea superioară cu un element arcuit în sus și subțiat. Talpa mânerului este simplă și dreaptă.

Lungimea lamei: 15 cm.

Deschiderea maximă a lamei: 7,5 cm.

Lungimea mânerului: 46 cm.

Lungimea capului mânerului: 7,5 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 3785/2; stare de conservare bună (Pl. V.3).

V. Tolbe pentru săgeți

10. Tolbă pentru săgeți de tipul *Zande*.

Origine: Congo, centrul Africii.

Datare: a doua jumătate a sec. al XIX-lea / începutul sec. XX.

Descriere: realizată din lemn de esență moale, tolba este îmbrăcată în întregime cu piele de culoare închisă. Are o formă cilindrică, cu două inele de ranforsare dispuse la capete. La cele două inele există un decor abundent realizat din fâșii subțiri de piele împletită, traforată și vopsită în negru. Între cele două inele este fixată o curea din piele împletită și simplă, pentru portul pe umăr; în partea superioară cureaua este desfăcută. În partea opusă curelei, la ambele inele de ranforsare, există câte o legătură decorativă din piele, ce se continuă cu fâșii lungi din același material, similare cu restul decorului. La gură, tolba este întărită cu un inel subțire din piele, iar între acesta și inelul de ranforsare există un decor geometric

desenat pe piele. Talpa din piele are o formă ușor semisferică.

Vârfurile săgeților, realizate din fier, prezintă câte două aripioare evazate, tipice Africii Centrale. Tija metalică de fixare este alungită și prezintă o secțiune patrulateră. Vergeaua suport este din tresie, iar în partea superioară prezintă o scobitură pentru fixare pe coarda arcului. Vergeaua din tresie prezintă o înfășurare în zona de înmănășare, dar și în zona tălpii.

Lungimea tolbei propriu-zise: 54 cm.

Lungime totală tolba (cu fâșiile decorative din piele): 85 cm.

Diametrul tolbei: 5 cm.

Lungimea aproximativă a săgeților (10 buc.): 60 cm.

MNaB, colecția de arme, nr. inv. istorie 6904; stare de conservare relativ bună¹¹³ (Pl. V.1).

SURSA ILUSTRAȚIILOR

Pl. I. Harta Africii, anul 1872.

James Monteith, *Comprehensive Geography* (New York: A. S. Barnes and Company, 1872). Downloaded from Maps ETC, on the web at <http://etc.usf.edu/maps> [map #06741]

¹¹³ În încheiere, dorim să adresăm mulțumiri colegei dr. Nicoleta Demian, cercetător științific la MNaB, pentru informațiile referitoare la donația lui Emil Holub din anul 1894 și pentru traducerea din limba maghiară; d-nei Liana Flutur, muzeograf-bibliotecar la MNaB, pentru publicațiile lui E. Holub păstrate în inventarul bibliotecii; d-lui Milan Șepețan, fotograf la MNaB, pentru fotografierea pieselor; doamnei Eliza-Claudia Filimon, pentru traducerea în limba engleză a rezumatului.

Pl. I. Harta continentului african în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Proveniența armelor africane din colecția MNaB: 1. Spada Kaskara și pumnalul Khanjar; 2. Sabia Shotel; 3. Sabia Mandingo; 4. Pumnalele Fang; 5. Pumnalul Konda; 6. Securile Marutse-Mambunda; 7. Tolba pentru săgeți Zande/Azande. / Map of the African continent in the second half of the 19th century. The origin of the African weapons from the NMoB collection: 1. The Kaskara broadsword and the Khanjar dagger; 2. The Shotel sword; 3. The Mandingo sword; 4. The Fang daggers; 5. The Konda dagger; 6. The Marutse-Mambunda axes; 7. The Zande/Azande arrow quiver.

Pl. II. 1–2. Spadă sudaneză de tipul *Kaskara* (col. MNaB); 3. Pumnal sudanez *Khanjar* (col. MNaB). / 1–2. *Kaskara-type Sudanese broadsword* (NMoB coll.); 3. *Sudanese Khanjar dagger* (NMoB coll.).

Pl. III. 1. Sabie etiopiană de tipul *Shotel* (col. MNaB); 2. Sabie vest-africană de tipul *Mandingo* (col. MNaB). / 1. *Shotel-type Ethiopian sword* (NMoB coll.); 2. *Mandingo-type West African sword* (NMoB coll.).

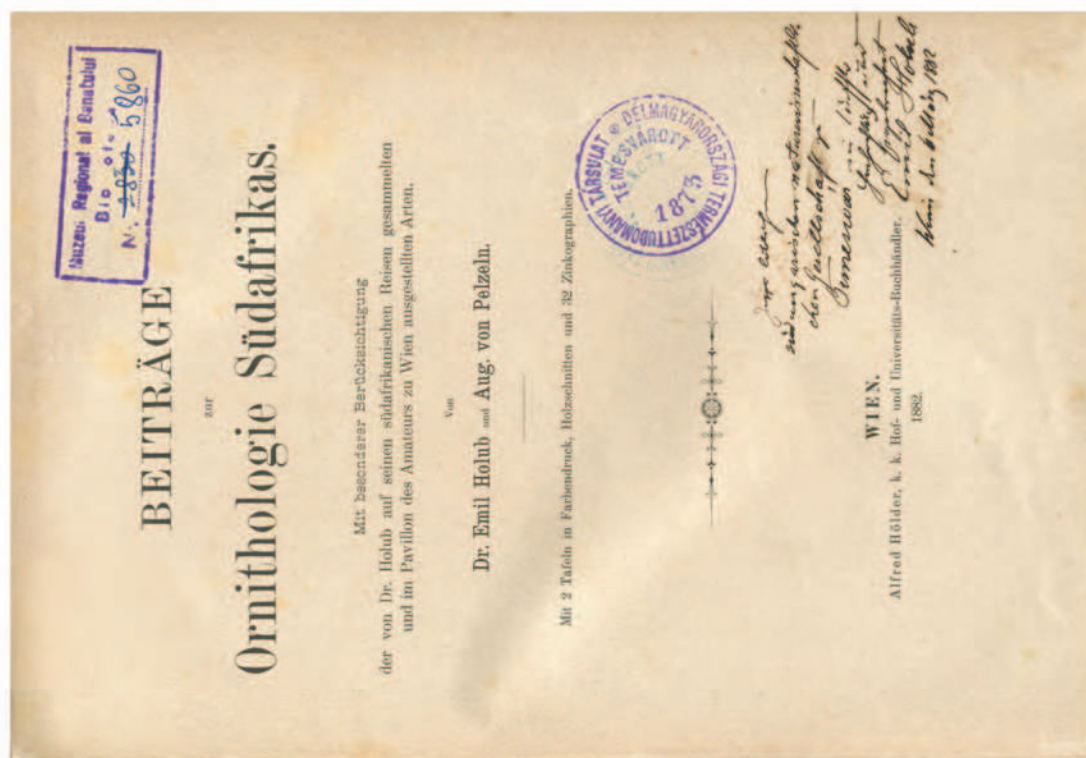

Pl. IV. 1–2. Pumnale gaboneze de tipul *Fang* (col. MNaB); 3. Pumnal central-african de tipul *Konda* (col. MNaB). / 1–2. *Fang-type Gabonese daggers* (NMoB coll.); 3. *Konda-type Central African dagger* (NMoB coll.).

Pl. V. 1. Tolbă pentru săgeți central-africană de tipul *Zande* (col. MNaB); 2–3. Securi sud-africane de tipul *Marutse-Mambunda* (col. MNaB). / 1. *Zande-type Central African arrow quiver* (NMoB coll); 2–3. *South African Marutse-Mambunda axes* (NMoB coll.).

Pl. VI. Cărți donate de exploratorul ceh Emil Holub Societății de Științe Naturale din Timișoara (Biblioteca MNAB). / Books donated by the Czech explorer Emil Holub to the Society of Natural Sciences in Timișoara (NMoB library).